

about his works and ideas. Almost in all biographical stories authors use achievements of psychology. We study the art features of psycho-biographical stories, including conciseness, portraiture, emotionality, dramatic effects, the brightness of selected facts, retrospection, and the attention to details. Established that the psycho-biographical stories usually depicted a short time in the life of the hero, with emphasis on the internal state of the character, motives of his actions. The appearance of the characters is outlined in several distinct features, far more important is the inner world of the characters. On the example of psycho-biographical stories „Fear of podstarosta Chaplinsky” by Yu. Mushketik, „Mission” and „In the belly of the apocalyptic beast” by V. Shevchuk, „Inferno in the Garden of Hesperides” by Yu. Khorunzhy there are defined ways to achieve psychology (emotional dialogues, monologues, mutual and self-characterizations, detailed descriptions of states of mind, fears, dreams of heroes, techniques sleep, hallucinations, and stream of consciousness) in biographical stories.

Key words: non-fiction, biography, story, psychology, art reception.

Стаття надійшла до редакції 09.09.2013 р.

Прийнято до друку 27.09.2013 р.

Рецензент – доктор філол. н., проф. Галич О. А.

УДК 821.161.2 – 3.09 – 055.2 „18 /19”

О. О. Яценко

**ХУДОЖНЯ БІОГРАФІЯ
ЖІНОЧИХ ПОСТАТЕЙ КОЗАЦЬКОЇ ДОБИ
В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ КІНЦЯ ХІХ – ХХ СТ.**

Історико-біографічні твори належать до найдавнішого виду літератури, який формувався в античні часи. Витоки біографії вбачають в енкомії (IV ст. до н. е.) – громадській надгробній поминальній промові, яка у свою чергу походить із давніх заплачок [6, с. 314]. У широкому розумінні біографія – це сукупність фактів життя людини. Для всіх історико-біографічних творів характерним є наявність героя, котрий залишив помітний слід у суспільно-політичному, науковому, мистецькому, літературному житті. Біографія має необмежені можливості втілення: від статистичної біографічної довідки до белетризованого біографічного роману, адже вона перебуває на перетині науки й белетристики. Залежно від співвідношення наукового й художнього складників історико-біографічна література поділяється на біографію наукову, науково-художню та художню [6, с. 314].

Жіночі образи козаччини були об'єктами наукових досліджень П. Андрійчук-Данчук, В. Заруби, Г. Клочека, В. Коломійця, О. Лілік, Л. Мороз, В. Сахновського-Панкєєва, І. Скрипник, О. Стадніченко, С. Томашевського, В. Панченка та ін., однак літературознавці не зосереджували уваги на розгляді художніх біографій героїнь, співвідношенні історичної правди та художнього домислу при відтворенні життя жіночих постатей козацького періоду. Таким чином, художні біографії жінок Козацької доби в українській літературі потребують вивчення.

Засновником художньої біографії вважають англійського письменника Л. Стрейчі, який наголошував на „свободі духу” біографа і започаткував у біографічному жанрі, поряд з хронологічним методом, метод характеристики [2, с. 46]. За визначенням А. Моруа, художня біографія – це історія еволюції людської душі, а форма біографії – не наукове дослідження, а витвір майстра слова, який, спираючись на наукові методи, відтворює життя, в цілому підкоряючись законам мистецтва [8, с. 127].

Відомий літературознавець О. Галич підкреслював, що однією з найважливіших жанрових рис художньої біографії, як „специфічного міжродового жанрового утворення”, є „творче змалювання життєвого шляху конкретно-історичної особи, реалізоване на основі справжніх документів і подій свого часу з глибоким зануренням письменника в її духовність і внутрішній світ, соціальну та психологічну природу історичних діянь. Такий творчий підхід до документально-біографічної оповіді може й повинен здійснюватися в органічній єдності принципів наукового дослідження й художнього домислу, виходячи з об'єктивної логіки досліджених фактів і подій біографії героя” [10, с. 337].

Художня біографія порівняно з іншими двома різновидами біографій містить більшу частку художнього домислу, котрий відіграє одну з головних ролей при її створенні. Та все ж домінантною жанровою ознакою художньої біографії, як різновиду історико-біографічної літератури, є акцентування на документах і реальних фактах.

Про жіночі постаті козацького періоду залишилось мало відомостей, тому, відтворюючи на художній палітрі життя представниць того часу, письменники зіштовхуються з браком історичних даних, які доводиться доповнювати художнім домислом, вимислом. Внаслідок цього створюється складна сполука реального і вигаданого, і чим вища майстерність письменника, тим складніше виокремити в цій єдності складові. Важливим є, щоб продукт художньої уяви автора не позбавив біографічний твір історичної достовірності.

Дослідниця документалістики Л. Мороз зазначала, що „художній домисел – це, насамперед, майстерність письменника в komponуванні документального матеріалу, у побудові композиції, розташуванні фактичних подробиць, переосмисленні й трансформації подій та епізодів. У такому випадку художній домисел виконує свою основну функцію, яка

першочергово полягає в художній трансформації письменником відомого факту через діалог, пейзаж, портретну характеристику” [7, с. 8].

Біографія може виступати частиною тексту і цілим текстом. З огляду на відсутність достатньої кількості фактів про життя жінок Козацької доби, найчастіше художні біографії жіночих постатей цього періоду є складовою твору. Виняток становлять образи Роксолани („Роксолана” П. Загребельного, „Роксоляна” О. Назарука), Мотрони Кочубей („Мотря” Б. Лепкого), Марусі Чурай з однойменного історичного роману Л. Костенко. Інші жіночі постаті козацького періоду репрезентовані в українській літературі художніми біографіями, що є складовими творів, а не окремим текстом.

Обмаль документальних фактів зумовлює часом цілком протилежні художні характеристики одних і тих же жінок, або ж авторський домисел і вимисел настільки трансформують опис долі жінки, що художні біографії однієї історичної постаті в інтерпретації різних авторів є надзвичайно відмінними. Наприклад, художня біографія Гелени Чаплінської репрезентована в образах Єлени („Богдан Хмельницький” М. Старицького), Ганни („Перед зривом” А. Чайковського), Мотрони („Я, Богдан” П. Загребельного), Гелени („Берестечко” Л. Костенко). Художнє втілення, психологічна характеристика цих образів мають значні відмінності. Єлена і Ганна зображені хижачками, які полюють за статками і вигідним соціальним становищем; закони моралі, милосердя для них не існують: „Душа її невірна, як та ніч” [9, с. 99], – це влучна характеристика для обох художніх образів. М. Старицький для підсилення аморальності образу Єлени використовує художній домисел: її загравання з Тимошем, сином Б. Хмельницького, спроба отруїти гетьмана. Художня біографія Гелени, створена Л. Костенко, заснована на методі характеристики. Метафоричне зображення героїні в образі зеленої змії, гадюки розкриває її сутність. Гелена – це образ спокусниці, яка підступно зрадила гетьмана, за що поплатилась життям. Художня біографія Гелени Чаплінської, втіленням якої є образ Мотрони, створена в романтичному дусі з елементами ідеалізації героїні, вона ототожнюється з небесним і непорочним: „Ти стала моїми небесами і світлою тінню в півтімі” [3, с. 132], – пише до Мотрони Б. Хмельницький, який відмовляється вірити в її зраду, зберігає до неї любов і після її страти.

На відміну від художніх біографій представлених образами Єлени, Ганни, Гелени, що створюють негативне враження, викликають осуд реципієнта, образ Мотрони спонукає до співчуття, сумнівів у її провині. П. Загребельний – єдиний письменник, якому вдалося всупереч історичному факту зради Гелени Чаплінської створити їй позитивну художню біографію, пройняту лагідністю, непорочністю, беззахисністю перед жорстоким світом.

Художню біографію Олени Стеткевич подано в історичному романі „Іван Виговський” І. Нечуй-Левицького. Письменник використав

художній домисел, описуючи, як Олена закохалась в Івана Остаповича з першого погляду і сама спланувала з ним втечу. Історичні дані свідчать, що за наказом І. Виговського панну було викрадено, а потім він ще довго вмовляв її обвінчатись. За авторським задумом генеральний писар є уособленням чоловічого ідеалу, якому неможливо відмовити. При відтворенні життя Олени письменник акцентує на її манірності і пихатості, шляхетських забаганках, зображує її гордою і зверхньою. На відміну від І. Нечуй-Левицького Б. Лепкий у повісті „Крутіж” подає протилежну характеристику гетьманші Виговської: „А вона, кажу це вам, не горда, лиш достойна” [5, с. 262]; „Гідність і достойність одна!” [5, с. 221]. Оперуючи незначною кількістю фактів, важко зрозуміти, якою ж насправді була людина, легко сплутати гідність і гордість, достойність і зверхність. На письменнику лежить велика відповідальність, адже, беручи за основу художнього образу життя певної історичної постаті, він повинен дати їй максимально правдиву характеристику. Літературознавець О. Кіт зауважила: „кожен автор біографічного твору моделює власний образ реальної історичної постаті, що насамперед пов’язано з авторським розумінням історичної події та характеру видатної особи” [4]. Психологічний портрет створеного персонажа повинен відповідати характеру прототипа, так як багато читачів ототожнюватимуть художню біографію історичної особи з її реальною біографією, в їхній свідомості художній домисел письменника сприйматиметься як історична правда.

М. Старицький у своїх історичних творах дозволяв собі вільно використовувати художній домисел. При художньому змалюванні героїчного подвигу оборони Буші, автор змінює соціальний статус Олени Зависної (драма „Оборона Буші”, повість „Облога Буші”). Історичні джерела свідчать, що вона була дружиною загиблого сотника Михайла Зависного. Щоб не потрапити в полон, жінка підпалила пороховий льох, таким чином підірвала саму себе, своїх дітей, решту оборонців і всіх поляків, котрі захопили замок. М. Старицький робить героїню не дружиною, а дочкою сотника, цей художній домисел додає драматизму ситуації. З психологічною майстерністю змальовано з одного боку трепетні взаємини батька і доньки, а з іншого – бажання дівчини бути з коханим, бо вона ж іще не звідала подружнього щастя.

П. Куліш і М. Старицький, працюючи над художніми образами легендарної Марусі Богуславки, домислюють трагічне завершення її життя. Героїня П. Куліша, рятуючи бранців, впізнає серед козаків свого колишнього нареченого, їхні почуття знову спалахують, але Маруся все одно залишається в Стамбулі, розуміючи, що їй буде вбито. Героїня М. Старицького у фіналі вбиває себе, бо не в змозі зробити вибір між дітьми і Батьківщиною. Таким чином, порівняно з народною думою автор поглибив психологічний конфлікт твору, акцентуючи на патріотизмі Марусі Богуславки.

Характерним для художньої біографії є яскраво виражений елемент ідеалізації героя, це простежується в образах Олени Зависної, Марусі Богуславки, Мотрони Чаплинської. Також ознакою художньої біографії є метафоричність образу, що продемонстровано образом Гелени Чаплинської, яка являється Б. Хмельницькому у вигляді зеленої змії; образом Олени Стеткевич, яка порівнюється з білою лілією на початку твору, яскраво червоною квіткою – коли стала гетьманшею тощо.

Аналізовані художні біографії за класифікацією О. Галича належать до асоціативно-психологічного (інтуїтивного) типу біографічних творів, адже в них увага зосереджена на художньому дослідженні психології та внутрішнього світу біографічної постаті [1, с. 48]. В основі композиційної організації усіх розглянутих текстів міститься метод характеристики (асоціативний), а також хронологічний метод представлений ретроспективним (від певного прецеденту до першопричин, джерел) – „Берестечко” Л. Костенко) і методом хронологічного розкриття образу (відтворення фактів у послідовності відтворення характеру) – „Богдан Хмельницький”, „Оборона Буші”, „Маруся Богуславка” М. Старицького, „Перед зривом” А. Чайковського, „Іван Виговський” І. Нечуй-Левицького, „Я, Богдан” П. Загребельного.

Огляд біографічних творів про жінок Козацької доби засвідчив, що українська література потребує художніх біографій, які були б самостійними творами, а не частиною тексту. Життя відомих жінок козацького періоду заслуговує на художнє втілення в різних жанрах історико-біографічної літератури, але з меншою часткою художнього домислу, ніж в розглянутих творах.

Список використаної літератури

- 1. Галич О. А.** Термінологія сучасної документалістики / О. А. Галич // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2006. – Вип. 26. – С. 47 – 49.
- 2. Жуков Д. А.** Біографія біографії : размышления о жанре / Д. А. Жуков. – М. : Советская Россия, 1980. – 135 с.
- 3. Загребельний П.** Я, Богдан (Сповідь у славі) : [роман] / Павло Загребельний. – К. : Радянський письменник, 1983. – 511 с.
- 4. Кіт О.** Художні особливості літературної біографії : Іван Кошелівець „Жанна Д’Арк” [Електронний ресурс] / Оксана Кіт. – Режим доступу : http://www.lnu.edu.ua/faculty/inomov.new/Visnyk/visnyk/Visnyk_18/articles/16Kit.pdf.
- 5. Лепкий Б.** Крутіж : [історичні повісті] / Богдан Лепкий. – К. : Веселка, 1992. – 390 с.
- 6. Літературознавчий** словник-довідник / за ред. Р. Т. Гром’яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. – К. : ВЦ „Академія”, 2006. – 725 с.
- 7. Мороз Л. В.** Об’єктивне і суб’єктивне у жанрі літературної біографії : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.06 „Теорія літератури” / Л. В. Мороз. – К., 2000. – 16 с.
- 8. Моруа А.** О биографии как художественном произведении / А. Моруа // Писатели

Франции о литературе. – М. : Прогресс. – 1978. – С. 121 – 134.
9. Старицький М. П. Богдан Хмельницький. Твори : у 6-ти томах. Т. 4 / М. П. Старицький. – К. : Дніпро, 1989. – С. 5 – 175. **10. Теорія літератури** : [підручник] / за ред. Олександра Галича. – 4-те вид., стереотип. – К. : Либідь, 2008. – 488 с.

Яценко О. О. Художня біографія жіночих постатей Козацької доби в українській літературі кінця XIX – XX ст.

Статтю присвячено виявленню і дослідженню основних особливостей художньої біографії. У науковій розвідці конкретизовано визначення художньої біографії, з'ясовано роль співвідношення історичної правди та художнього домислу в написанні творів історико-біографічної літератури; визначено художню біографію як джерело вивчення поглядів автора на певні історичні події, факти, його бачення, сприйняття історичних постатей. У статті зосереджено увагу на художніх біографіях постатей жінок козацького періоду: Гелени Чаплінської, Олени Стеткевич, Олени Зависної, Марусі Богуславки. З'ясовано відмінності при моделюванні цих художніх образів різними письменниками. Художні біографії жінок козащини проаналізовано з погляду співвідношення історичної правди й художнього домислу. Визначено до якого типу біографічних творів за класифікацією О. Галича належать аналізовані тексти, які методи лежать в основі композиційної організації творів.

Ключові слова: художня біографія, історична правда, художній домисел, художній образ.

Яценко Е. А. Художественная биография женских личностей казацкой эпохи в украинской литературе конца XIX – XX вв.

Статья посвящена выявлению основных особенностей художественной биографии. В исследовании конкретизировано определение художественной биографии, выяснена роль соотношения исторической правды и художественного домысла в написании произведений историко-биографической литературы; определена художественная биография как источник изучения взглядов автора на исторические факты, его восприятие исторических личностей. В статье рассмотрено художественные биографии Гелены Чаплинской, Елены Стеткевич, Елены Зависной, Маруси Богуславки. Выяснено отличия при моделировании этих художественных образов разными писателями. Художественные биографии женщин казачества проанализировано с точки зрения соотношения исторической правды и художественного домысла. Определено к какому типу биографических произведений принадлежат анализируемые тексты, какие методы лежат в основе композиционной организации произведений.

Ключевые слова: художественная биография, историческая правда, художественный домисел, художественный образ.

Yacenko O. O. The Artistic Biography of the Woman Figures in Ukrainian Literature of XIX – XX century

The article is sanctified to the exposure and research of basic features of the artistic biography. Determination of the artistic biography is specified in scientific secret service, the role of correlation of historical true and artistic conjecture is found out in writing of works of the historical-biography literature; the artistic biography as source of study of looks of author is certain on historical events, facts, his visions, perceptions of the historical figures, are certain. In the article attention is concentrated on the artistic biographies of the women of cossack period: Helena Chaplynska, Olena Stetkevych, Olena Zavysna, Marusia Boguslavka. The artistic biographies of these women are considered written with different authors. Differences are found out at the design of these characters by different writers. The artistic biographies of the women of the cossacks are analysed from the point of view of correlation of historical true and artistic conjecture, it is found out for what purpose the authors of biographic works use the artistic conjecture. Certainly, that all are considered the artistic biographies of the women of the cossacks belong to the associative-psychological (intuitional) type of biographic works after classification of O. Halych. Certainly, in what the artistic biographies composition organization of text a method of the description is the basis of, and in that – the chronologic, it is indicated, which one type of the chronologic method is used by authors for creation of the artistic biographies of the women of cossack period.

Key words: artistic biography, historical true, artistic conjecture, character.

Стаття надійшла до редакції 09.09.2013 р.

Прийнято до друку 27.09.2013 р.

Рецензент – канд філол. н., доц. Галич А. О.